

شیخ مفید؛ پایه گذار روش عقل گرایی در کلام شیعه

شیخ مفید از علمای نامی شیعه در جهان اسلام است که با نبوغ علمی بسیار بالا بحث عقل گرایی را در کلام تشیع به عنوان یک روش، مبنا و منبع وارد کرد و به آن رسمیت بخشید و اینگونه شیوه ای از تفکر کلامی و اعتقادی را در مباحث علمی بنیان نهاد.

به مناسبت بزرگداشت شیخ مفید؛

شیخ مفید؛ پایه گذار روش عقل گرایی در کلام شیعه

شیخ مفید از علمای نامی شیعه در جهان اسلام است که با نبوغ علمی بسیار بالا بحث عقل گرایی را در کلام تشیع به عنوان یک روش، مبنا و منبع وارد کرد و به آن رسمیت بخشید و اینگونه شیوه ای از تفکر کلامی و اعتقادی را در مباحث علمی بنیان نهاد.

یازدهم ذی القعدة 336 هجری قمری در جیل منطقه ای در نزدیکی بغداد یکی از دانشمندان و عالمان بزرگ جهان اسلام به نام ابوعبدالله محمد ابن نعمان حارثی عکبری مشهور به شیخ مفید، دیده به جهان گشود.

وی در دوره کودکی از دانش پدر برای یادگیری علوم زمانه خویش بهره برد و پس از مدتی به همراه او راهی بغداد شد و در آنجا از مجلس درس بزرگانی چون «مظفر بن محمد، ابویاسر، شیخ صدوق و...» کسب فیض کرد و در مدت زمان اندکی علاوه بر آنکه در علوم و فنون رایج زمان خویش، بسیار مهارت یافت، توانست در علم کلام و مناظره نیز توانمند شود و با بهره بردن از مبانی علم کلام و اصول فقه، مسیری روشن را در بحث و استدلال به روی شیعیان بگشاید و این امر سبب شد تا این دانشمند را «بزرگ متکلم شیعه» بنامند.

شیخ مفید همچنین با قلم پرنغز و شیوای خویش فلسفه غیبت امام زمان (عج) را به خوبی بیان کرد و علاوه بر آن زندگی نامه ائمه معصومین (ع) را در کتاب های گوناگون نوشت. از این فیلسوف بیش از 200 اثر ارزشمند به یادگار مانده است که از آن جمله می توان به «النکت فی المقدمات، الارکان فی دعائم الدین، الکلام فی وجوه اعجاز القرآن، الکلام فی الانسان، الفرائض فی الاحکام، نقض فضیله المعتزله، الرسالة الکافیة فی الفقه و الرسالة المقتنعة» اشاره کرد.

سرانجام این اندیشمند پس از عمری تلاش در راه ارتقای علم و دانش در جهان اسلام در سوم رمضان 413 هجری قمری در 77 سالگی رخ در نقاب خاک کشید و اینک با گذشت سال ها از درگذشت وی هنوز هم اثرهای ارزنده او راهنمای بسیاری از علاقه مندان به علوم دینی است.

اکنون روز بزرگداشت شیخ مفید بهانه ای شد تا پژوهشگر گروه اطلاع رسانی ایرنا با «محمد جاودان» عضو هیات علمی دانشگاه ادیان و مذاهب اسلامی و معاون پژوهشی این دانشکده به گفت و گو بپردازد.

جاودان با بیان اینکه شیخ مفید از نظر زمانی، مکانی و علمی، شرایط بسیار خوبی را دارا بود، گفت: این موقعیت ها با یکدیگر تلفیق شد تا شخصیت برجسته ای چون این عالم فرزانه را به جامعه علمی کشور عرضه کند. وی شخصیت شاخص و تاثیرگذاری داشت و جزو یکی از افراد نامی شیعه در جهان اسلام محسوب می شود. زیرا او در دوره آل بویه که حکومت شیعی است، زندگی می کرد و در هنگامه زندگی این فیلسوف که شامل سده چهارم و سال های نخست سده پنجم هجری است، شیعیان در شرایط خوبی به سر می بردند و فضای علمی بسیار باز بود. این سده اوج اعتلا و رشد علمی جهان اسلام نیز به شمار می رود.

عضو هیات علمی دانشگاه ادیان و مذاهب اسلامی با اشاره به اینکه فضای سیاسی و علمی در دوره شیخ مفید بسیار مساعد بود، بیان داشت: وی در بغداد زندگی می کرد که یکی از مهم ترین مرکزهای علمی در آن زمان به شمار می رفت. از طرف دیگر نبوغ علمی بسیار بالای او باعث شد تا روشی را با عنوان عقل گرایی در تشیع ایجاد کند و در بحث های فکری شیعه، جهت گیری مناسبی را به وجود آورد. بنابراین بعد زمانی و مکانی و شخصیت فکری وی دست به دست هم دادند تا شیخ مفید در آن هنگامه برفراز قله علم و دانش قرار بگیرد.

وی این فیلسوف را بنیانگذار مکتب کلامی شیعه دانست و عنوان کرد: یک سده پس از حضور ائمه معصومین (ع) چهره های بزرگی پا به عرصه وجود گذاشتند. به یقین در دوره غیبت امام زمان (عج) مکتب های بسیاری نیز تاسیس شد اما کلام شیعی در آن هنگامه از انسجام لازم برخوردار نبود و به صورت اثری جامع وجود نداشت و به جایگاه مکتب اندیشه ای کامل نرسیده بود اما با حضور شیخ مفید این امر صورت پذیرفت.

معاون پژوهشی دانشگاه ادیان و مذاهب اسلامی در ادامه افزود: دوره زندگی وی در بغداد همزمان با فعالیت مکتب کلامی قم بود که به علم حدیث بیشتر توجه می کردند البته این امر به این معنا نبود که مکتب قم عقل گرایی را کنار گذاشته باشد بلکه روایت ها را دنبال می کرد و به تبیین و تحلیل آن در چارچوب عقل گرایی نیز می پرداخت اما شیخ مفید به شکل عمیق تر و گسترده تری بحث عقل گرایی را در کلام شیعه به عنوان یک روش، مینا و منبع در بحث های فکری و عقیدتی وارد کرد و به آن رسمیت بخشید و روشی از تفکر کلامی و اعتقادی را در شیعه بنیان گذاشت و در سده های بعدی این فعالیت های ارزنده وی بسیار تاثیرگذار بود به ویژه آنکه مکتب کلامی امامیه از دوره های بعد تا به امروز به نوعی متأثر از اندیشه های شیخ مفید و شاگردان وی چون شیخ طوسی و... بوده است. البته کلام امامیه پس از شیخ مفید با تحول هایی رو به رو شده اما پایه این مکتب همان چیزی است که در مکتب بغداد تاسیس شد که در واقع موسس آن شیخ مفید بود. وی در فقه، اصول و در تاریخ شخصیت بسیار بزرگ و مرجعی کامل در این زمینه به شمار می رفت.

جاودان با اشاره به اینکه شیخ مفید دارای اثرهای ارزنده بسیاری است، اظهار داشت: وی اثرهای بسیاری به ویژه در زمینه علم تاریخ از خویش به یادگار گذاشت که کتاب «الارشاد فی معرفة حجج الله علی العباد» او از شهرت فراوانی در جهان اسلام برخوردار است. علاوه بر آن این فیلسوف در کلام، فقه، اصول و حدیث نیز آثار متعددی را از خود برجای گذاشت. در واقع وی موسس یک مکتب و روش فکری است که این عوامل سبب شد تا شیخ مفید جایگاه برجسته و والایی را در میان علمای بنام دیگر کسب کند. در کنار جایگاه علمی او می توان به مقام معنوی این عالم اشاره کرد به گونه ای که شیخ مفید بخش زیادی از شب ها را به نماز و به تامل در قرآن می پرداخت و این امر سبب شد تا معتمد امام زمان (عج) باشد. بنا بر آن چیزی که روایت شده لقب شیخ مفید را امام (عج) در نامه ای عنوان کردند و از آن پس او با عنوان شیخ مفید در میان دیگر علما مشهور شد. بنابراین باید عنوان کرد که بعد معنوی زندگی وی در بالا بردن شخصیت، اندیشه و روش این عالم در میان شیعیان بسیار تاثیرگذار بوده است.

عضو هیات علمی دانشگاه ادیان و مذاهب اسلامی درباره مناظره های علمی شیخ مفید با دیگر علما، یادآور شد: به یقین موضوع مناظره های وی اعتقادی محسوب می شود یعنی آنکه او در این مناظره ها به بحث های کلامی و علاوه بر آن بحث های تاریخی و عقیدتی، فقهی و حدیثی می پرداخت. وی با بحث های کلامی در حوزه امامت دیدگاه هایی را درباره اوصاف، شئون، تعریف مفهوم امامت، غیبت امام دوازدهم، فضایل ائمه معصومین (ع) و امیرالمومنین (ع) و عصمت و علم آنان بیان می کند.

وی با اشاره به اینکه مکتب شیخ مفید در تاریخ تشیع رسمی شد، عنوان کرد: در واقع این باورها و اندیشه ها در این مکتب نهادینه شده است و اندیشه های وی با اندیشه های کنونی در این زمینه تفاوتی ندارند. عقل گرایی که در مکتب شیخ مفید بیان شده و به ویژه شیوه و روش او در بیان این موضوع بسیار مهم است، به گونه ای که اینک نیز از این روش استفاده می شود و اکنون امری که اهمیت دارد، روش است. دنیای مدرن دنیای روش به شمار می رود. بنابراین مدرنیته با روش و متدلوژی به وجود آمده است و باید بیان داشت که ویژگی های مکتب شیخ مفید برای دنیای امروز بسیار مهم و کارآمد محسوب می شود. به عنوان نمونه او در روش عقل گرایانه که شامل مجموعه مسایل اندیشه ای و اعتقادی است، عنوان می کند؛ اگر روایتی قطعی باشد، خواهد پذیرفت و اگر این روایت برگرفته از قرآن کریم باشد، موثق است و روایتی که از ائمه معصومین (ع) نقل شده و اسناد آن صحیح باشد، آنها را تایید می کند و اگر ظاهرشان با عقل در تلاقی باشد، باید به گونه ای تعبیر شود که عقل نیز آن روایت را بتواند بپذیرد.

جاودان در پایان درباره تاثیرگذاری اندیشه های شیخ مفید در جامعه کنونی گفت: اینک هر مطلب علمی جزیی می تواند موضوع بحث های جامعه امروز باشد. اما شیوه بیان مطالب بسیار مهم است. مهم ترین مساله ای که از شیخ مفید می توان فراگرفت، شیوه وی و روش عقل گرایی او محسوب می شود که دنیای امروز نیز دنیای عقل گرایی است و ویژگی شیخ مفید این امر به شمار می رود که به عقل بسیار احترام می گذاشت و در عین حال از نقل غفلت نمی کرد یعنی باید در علوم و اندیشه های دینی با دو بال پرواز کرد هم بال عقل هم بال نقل. نقل گرایی صرف توفیق پیدا نمی کند و عقل گرایی صرف گمراه می شود. عقل و نقل هر دو باید در کنار هم باشند و با هم در هم در تعارض نباشند و در بسیاری از امور با یکدیگر همراهند و اگر جایی هم از نظر ظاهری، نقل با عقل سازگاری نداشته باشد باید تفسیری صورت پذیرد تا عقل آن را قبول کند.